

EEN PASSENDE LEERRROUTE VOOR LEERLINGEN IN HET SBO

Het kiezen van een passende leerroute is ingewikkeld. We willen leerlingen niet overvragen, maar ook geen toekomstkansen afsluiten. Kohnstamm Instituut en Cito hebben, in opdracht van NRO, Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek, samen met het speciaal basisonderwijs een keuzewijzer ontwikkeld die helpt bij het vinden van een balans.

Tekst: Jos Keuning, Judith Hollenberg en Joost Meijer

Eenkele jaren geleden is op initiatief van de onderwijsinspectie het ontwikkelingsperspectief geïntroduceerd. Het werken vanuit een ontwikkelingsperspectief moest leiden tot (a) beredeneerde keuzes in het onderwijsaanbod, (b) een betere afstemming tussen leerlingen, ouders en school, en (c) een betere overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs (Keuning & Visser, 2013). In de praktijk blijkt het opstellen van ontwikkelingsperspectieven voor leerlingen lastig te zijn (Van der Linden, Van der Stege & Van den Bulk, 2013). Om scholen houvast te geven, is in 2009 de notitie *Werken vanuit een ontwikkelingsperspectief in het speciaal basisonderwijs* (Clijnsen et al., 2009) gepubliceerd en verspreid over alle sbo-scholen. Daarnaast is het *Referentiekader Taal en Rekenen* ontwikkeld (Meijerink et al., 2009). Hierin wordt beschreven wat leerlingen moeten kunnen op twaalf-, zestien- en achttienjarige leeftijd op het terrein van taal en rekenen. Deze doelen gelden ook voor het sbo. Soms blijkt echter al vroeg in de schoolloopbaan van een leerling dat dit niet haalbaar is. In dat geval kan het nodig zijn om de leerroute aan te passen.

PASSENDE PERSPECTIEVEN

Voor leerlingen die referentieniveau 1F naar verwachting niet behalen op twaalfjarige leeftijd, heeft SLO in opdracht van het ministerie van OCW in het project Passende Perspectieven aangepaste leerroutes ontwikkeld (Boswinkel, Buijs & Van Os, 2012; Langberg, Leenders, & Koopmans, 2012). Bij de imple-

mentatie van de leerroutes van Passende Perspectieven ligt de nadruk momenteel op het selecteren van leerdoelen binnen een leerroute en het vaststellen van een bijpassend onderwijsaanbod. Samen met zes sbo-scholen hebben Kohnstamm Instituut en Cito een keuzewijzer ontwikkeld die aandacht besteedt aan de stap die daaraan voorafgaat: het kiezen van een passende leerroute.

De keuzewijzer kan eraan bijdragen dat leerlingen van verschillende scholen gelijke kansen krijgen

KEUZEWIJZER

Bij het kiezen van leerroutes en het formuleren van ontwikkelingsperspectieven gaan scholen niet over één nacht ijs. De zes sbo-scholen die hebben meegewerkt aan de ontwikkeling van de keuzewijzer nemen bijvoorbeeld de toetsen van het Cito-leerlingvolgsysteem voor het primair en speciaal onderwijs af en registreren de resultaten. Zij slaan ook veel

Leerroutes, hoe zat het ook al weer?

Leerroute 1 is bedoeld voor leerlingen die na het basisonderwijs uitstromen naar de hogere vormen van voortgezet (speciaal) onderwijs zoals de gemengde of theoretische leerweg in het vmbo, havo of vwo. Het gaat om leerlingen met gemiddelde of bovengemiddelde cognitieve vaardigheden die referentieniveau 1F desondanks niet vanzelfsprekend behalen op twaalfjarige leeftijd vanwege een (ernstige) beperking. Voor deze leerlingen blijven alle doelen van het referentiekader intact en het streven is om deze leerlingen referentieniveau 1F wél te laten behalen door hulpmiddelen en passende instructie aan te bieden.

Leerroute 2 is bedoeld voor leerlingen die uitstromen naar de basisberoepsgerichte leerweg of de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo. Het gaat om leerlingen die vanwege een lager niveau van cognitief functioneren of beperking nét niet in staat zijn om referentieniveau 1F te behalen op twaalfjarige leeftijd. Voor deze leerlingen is een prioritering aangebracht in de doelen van het referentiekader. Het streven is om in het basisonderwijs een stevig fundament te leggen voor een goede reken- en taalvaardigheid, zodat de leerling in het vervolgonderwijs alsnog kan doorgroeien naar referentieniveau 1F.

Leerroute 3 is bedoeld voor leerlingen die uitstromen naar vso-arbeid of het praktijkonderwijs. Het gaat om leerlingen die vanwege een laag niveau van cognitief functioneren en/of een (comorbide) stoornis referentieniveau 1F (op onderdelen) niet kunnen behalen. Voor deze leerlingen is op basis van abstractieniveau en functionaliteit een aantal doelen van het referentiekader geschrapt. Het streven is om deze leerlingen zoveel mogelijk functioneel met rekenen en taal bezig te laten zijn; er wordt niet gericht toegewerkt naar het bereiken van referentieniveau 1F op twaalfjarige leeftijd.

gegevens op van leerlingen. Denk bijvoorbeeld aan gegevens over werkhouding, motivatie, sociaal-emotionele ontwikkeling, thuisomgeving en IQ. Bovendien formuleren de sbo-scholen voor elke leerling een passende uitstroombestemming. Dat is zeer positief. We zien echter dat de sbo-scholen nogal van elkaar verschillen bij het maken van keuzes. Waar de ene school een leerling in leerroute 1 plaatst kan een andere school op basis van dezelfde gegevens voor leerroute 2 kiezen. Om de werkwijze te uniformeren, en leerlingen zoveel mogelijk gelijke kansen te bieden, is een keuzewijzer gemaakt. De keuzewijzer gaat uit van drie stappen: (a) beoordeling leerresultaten, (b) vaststelling stimulerende en belemmerende factoren, en (c) planning en evaluatie (zie figuur 1 op pagina 22). De keuzewijzer is te downloaden via de websites van Kohnstamm Instituut (www.kohnstammstituut.uva.nl) en Cito (www.cito.nl).

Stap 1: Beoordeling leerresultaten

De keuzewijzer start met de beoordeling van de leerresultaten van een leerling. De toetsen van het leerlingvolgsysteem van de school staan daarbij centraal. Kijken naar vaardigheidsgroei is minstens zo belangrijk als kijken naar het huidige prestatieniveau. Om vast te stellen of de vaardigheidsgroei tussen afname 1 en 2 past bij hetgeen verwacht mag worden, maken we een vergelijking tussen de vaardigheidsscores van twee afnamemomenten. Dat kan op verschillende manieren. Er is voor gekozen om gebruik te maken van z-scores (zie Janssens, Rekers-Mombarg & Lacor, 2014). Deze score laat zien welke vaardigheidsgroei een leerling heeft geboekt tussen afname 1 en 2 in vergelijking met andere leerlingen die bij afname 1 dezelfde vaardigheidsscore hadden. Een z-score gelijk aan 0 wijst op een gemiddelde vaardigheidsgroei ten opzichte van andere leerlingen met hetzelfde beginniveau, een z-score groter dan 0 wijst op een bovengemiddelde vaardigheidsgroei en een z-score kleiner dan 0 op een benedengemiddelde vaardigheidsgroei.

Stap 2: Vaststelling stimulerende en belemmerende factoren

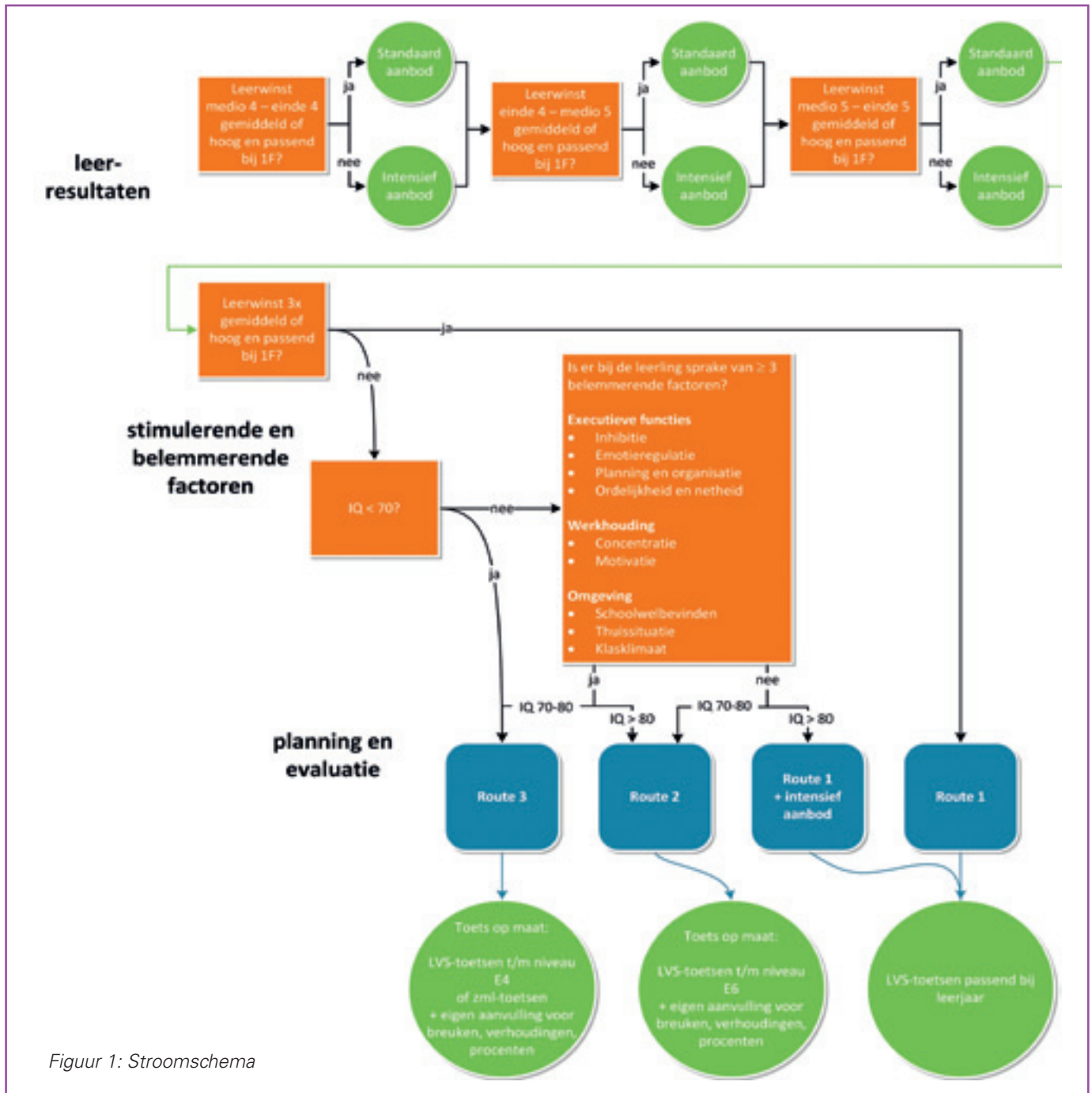
In het tweede deel van de keuzewijzer wordt in kaart gebracht of er sprake is van stimulerende of belemmerende factoren. In overleg met de zes sbo-scholen is besloten om te kijken naar het IQ, enkele executieve functies (inhibitie, emotieregulatie, planning en organisatie, ordelijkheid en netheid), de werkhouding (concentratie, motivatie) en de omgeving (schoolwelbevinden, thuissituatie, klasklimaat). Elke factor is voorzien van een uitgebreide omschrijving, zodat er geen interpretatieverschillen tussen scholen kunnen ontstaan. Bij het IQ moet worden uitgegaan van de meest recente score op een intelligentietest. Bij elke andere factor moet worden geregistreerd of deze voor de leerling belemmerend (1), neutraal (2) of stimulerend (3) is.

Stap 3: Planning en evaluatie

In het derde en laatste deel van de keuzewijzer wordt op basis van de vaardigheidsgroei, het IQ en het overzicht van stimulerende en belemmerende factoren een leerroute geadviseerd. Dat gebeurt op basis van een aantal gevalideerde expertregels. In grote lijnen komt het erop neer dat een leerling in leerroute 3 geplaatst wordt wanneer de vaardigheidsgroei onvoldoende aansluit bij uitstroomniveau 1F en er sprake is van een laag IQ (<70). Wanneer de vaardigheidsgroei gemiddeld of hoog is, en aansluit bij uitstroomniveau 1F, wordt leerroute 1 geadviseerd. In andere gevallen wordt, afhankelijk van het IQ en het aantal stimulerende en belemmerende factoren, een alternatieve leerroute geadviseerd. Vaak is dat leerroute 2 of leerroute 1 met een geïntensiveerd aanbod.

UIT DE PRAKTIJK: SOPHIE

Sophie heeft op de Cito-leerlingvolgsysteemtoetsen Rekenen-Wiskunde de volgende scores behaald: 9 (medio 4), 31 (einde 4), 26 (medio 5) en 41 (einde 5). Na invoering van de scores van Sophie in de tool blijkt dat de vaardigheidsgroei die zij laat zien tussen medio 4 – einde 4, einde 4 – medio 5 en medio 5 – einde 5 elke keer onvoldoende is om referentieniveau 1F te behalen op twaalfjarige leeftijd. Bij een vaardigheidsscore van 9 op afnamemoment medio 4 hadden we namelijk de volgende scores mogen verwachten bij vervolgmetingen: 29 (einde 4), 44 (medio 5) en 55 (einde 5).

Figuur 1: Stroomschema

Hoewel de vaardigheidsgroei achterblijft, is er naar inschatting van de leerkracht wel sprake van een aantal stimulerende factoren: inhibitie, ordelijkheid en netheid, motivatie, klasklimaat en thuissituatie. De vaardigheden op het terrein van planning en organisatie hebben echter een belemmerende invloed en bij de laatste intelligentiemeting bleek het IQ van Sophie gelijk te zijn aan 80. De tool adviseert om Sophie in leerroute 2 te plaatsen. In het licht van de getoonde vaardigheidsgroei en het IQ is het namelijk niet realistisch om al in het basisonderwijs te streven naar referentieniveau 1F; het is beter om aan sommige leerdoelen (bijvoorbeeld het afronden van getallen) minder aandacht te besteden in de les.

UIT DE PRAKTIJK: MARTIJN

Ook Martijn blijkt bij Rekenen-Wiskunde drie keer op rij onvoldoende vaardigheidsgroei te laten zien om referentieniveau 1F te behalen op twaalfjarige leeftijd. Hij heeft op de Cito-

leerlingvolgysteemtoetsen Rekenen-Wiskunde de volgende scores behaald: 26 (medio 4), 41 (einde 4), 49 (medio 5) en 55 (einde 5). Bij een beginscore van 29 hadden we de volgende vaardigheidsgroei mogen verwachten: 41 (einde 4), 54 (medio 5) en 64 (einde 5). Er is volgens de leerkracht geen sprake van belemmerende of stimulerende factoren; het IQ is gelijk aan 93.

Waar de tool bij Sophie leerroute 2 adviseerde, lijkt bij Martijn leerroute 1 met een geïntensiveerd aanbod meer geschikt. Het zal moeilijk worden om Martijn referentieniveau 1F te laten behalen op twaalfjarige leeftijd, maar als er hard wordt gewerkt en de leerkracht passende instructie aanbiedt, is het in het licht van het hogere functioneringsniveau en het IQ van Martijn wellicht wel mogelijk. Het is voorbarig om leerdoelen te schrappen en daarmee Martijn indirect de kans te ontnemen om door te stromen naar de hogere vormen van voortgezet (speciaal) onderwijs.

TOT SLOT

De keuzewijzer is uitgebreid getest op de zes sbo-scholen die hebben meegewerkt aan de ontwikkeling. Er is onder meer gekeken of de advies-leerroutes overeenkwamen met het beeld dat de scholen zelf hadden van hun leerlingen. Dat bleek bij de uiteindelijke versie van de keuzewijzer bij de meerderheid van de leerlingen het geval te zijn. Er was ook een patroon zichtbaar. Als er sprake was van een discrepantie tussen de keuzewijzer en het beeld van de leerkracht, bleek de keuzewijzer bij sommige scholen meestal lager te adviseren, terwijl het advies bij sommige andere scholen juist vaak hoger lag. Dit patroon bevestigt nog eens dat de keuzewijzer eraan kan bijdragen dat leerlingen van verschillende scholen gelijke kansen krijgen. Niettemin is het belangrijk dat de adviezen van de keuzewijzer niet klakkeloos worden overgenomen. De adviezen worden gebaseerd op de vaardigheidsgroei en het overzicht van stimulerende en belemmerende factoren, maar uiteraard is een leerling meer dan dat. Het is belangrijk dat scholen kritisch naar het leerroute-advies kijken. Er kan reden zijn om van het advies af te wijken of de keuze uit te stellen tot een volgende periode.

LITERATUUR

- Boswinkel, N., Buijs, K., & Van Os, S. (2012). *Passende perspectieven rekenen. Overzichten van leerroutes*. Enschede: SLO.
- Clijsen, A., Pieterse, E., Spaans, G., & Visser, J. (2009). *Werken vanuit een ontwikkelingsperspectief in het speciaal basisonderwijs - naar een gezamenlijk kader*. Utrecht: PO-raad / SBO Werkverband.
- Janssens, F., Rekers-Mombarg, L. & Lacor, E. (2014). *Leerwinst en toegevoegde waarde in het primair onderwijs*. Rotterdam: CED-Groep.

Handige tool

Om de keuzewijzer te kunnen toepassen, moeten er van de leerlingen in de klas behoorlijk wat gegevens bijgehouden worden. Bovendien moeten de vaardigheidsscores op de toetsen van het leerlingvolgysteem omgezet worden naar z-scores. Om dit gemakkelijker te maken, is in Excel een tool beschikbaar waarmee de vaardigheidsscores op de Cito-leerlingvolgysteemtoetsen Rekenen-Wiskunde (2e generatie) omgezet kunnen worden naar z-scores. Dat kan voor de volgende combinaties van afnamemomenten: medio 4 – einde 4, einde 4 – medio 5 en medio 5 – einde 5. Als ook het IQ en de stimulerende of belemmerende factoren worden ingevoerd, adviseert de tool bovendien automatisch een leerroute.

De tool is gratis aan te vragen op de website van Cito. Download het aanvraagformulier op <http://bit.ly/2gbK9e8>.

- Keuning, J., & Visser, J. (2013). *De (on)nauwkeurigheid van een leerrendementsverwachting: Ervaringen met de LVS-toetsen Rekenen-Wiskunde*. Tijdschrift voor orthopedagogiek, 4, 164-176.
- Langberg, M., Leenders, E., & Koopmans, A. (2012). *Passende perspectieven taal. Overzichten van leerroutes*. Enschede: SLO.
- Meijerink, H.P., Letschert, J.F., Rijlaarsdam, G.C.W., Bergh, H.H. van den, & Streun, A. van (2009). *Referentiekader taal en rekenen. Referentieniveaus*. Enschede: SLO.
- Van der Linden, C., van der Stege, H., & Van den Bulk, L. (2013). *De casuïstiek van het ontwikkelingsperspectief*. Rotterdam: CED-groep.

Jos Keuning werkt als senior-onderzoeker bij de onderzoeks- en innovatieafdeling van Cito. Hij coördineert de onderzoeksactiviteiten van de afdeling, is verantwoordelijk voor het onderzoeksthema Gepersonaliseerd leren, big data en learning analytics, en doet momenteel in opdracht van NRO onderzoek naar dynamisch toetsen.

Judith Hollenberg werkt als toetsdeskundige bij de afdeling Toetsconstructie van Cito. Zij is projectleider toetsontwikkeling speciaal onderwijs en onder meer verantwoordelijk voor de ontwikkeling van taal- en rekentoetsen voor leerlingen in SO clusters 1 en 3, VSO Dagbesteding en VSO Arbeid-PrO.

Joost Meijer werkt als senior-onderzoeker bij Kohnstamm Instituut. Hij heeft veel onderzoek gedaan naar toepassingen van ict in het onderwijs. Voornaam onderzoeksthema's zijn leerpotentieel, reken-wiskundeonderwijs, test- en toetsontwikkeling, vakoverstijgende vaardigheden en metacognitie.